

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ У ЗБРОЙНІЙ БОРОТБІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1918-1920 рр.)

Досліджується участь українських студентів у військових змаганнях в добу державотворення 1918-1920 рр.

Ключові слова: студенти, Студентський курінь січових стрільців, бойові дії, патріотизм, Українська Народна Республіка, еміграція.

Роль українських студентів у визвольних змаганнях, зокрема їх участь у бойових діях та службі у війську УНР залишається актуальною темою, особливо, зважаючи на те, що вона у сучасній історіографії висвітлена недостатньо. На жаль, досі немає єдиної узагальнюючої праці, що повністю висвітлювала б дане питання. В основному дослідники звертають увагу на формування Студентського куреня січових стрільців та участі його першої сотні у бою під Крутами в січні 1918 р. Цій темі присвятили свої дослідження В. Довбня [4], Я. Тинченко [15]. Найповнішу картину участі студентів у військових діях від 1918 р. по 1920 р. подає О. Завальнюк у праці «Утворення і діяльність держаних українських університетів (1917-1921 рр.)» [8].

Щодо самого бою під Крутами, то сьогодні існує достатня кількість публікацій, а також збірників, до яких, крім наукових статей, увійшли документи, газетні публікації, спогади учасників, ювілейні еміграційні видання. Першість серед них, безперечно, належить виданню «Крути. Січень 1918 року: Документи. Матеріали. Дослідження. Кіносценарій», 2008. під редакцією Я. Гаврилюка [9]. Ґрунтовними збірниками матеріалів на тематику Крут завдячуємо О. Бойко [10] та І. Ілленко [2].

Отже, тема потребує подальшого і глибшого вивчення, особливо зважаючи на те, що без неї неможливо скласти повнішу картину національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Українське студентство в процесі адаптації до нових політичних умов намагалося консолідуватися та не стояти осторонь важливих державних процесів. Тому, коли на початку 1918 р. постало питання збройного захисту здобутків революції, український студент гостро відреагував на ситуацію.

Серед студентської молоді було чимало тих, хто вже пройшов фронти Першої світової. Встановити їх точну кількість не можна. Однак маємо окремі імена, як, наприклад, демобілізовані сотники Оверко Омельченко і Нестор Король [8]. Про те, що таких студентів було чимало більше, і що вони становили окремий прошарок, свідчить той факт, що навесні 1918 р. було зареєстровано Київську спілку-студентів колишніх військовослужбовців. Позапартійна організація мала на меті забезпечити матеріальну, духовну та академічну допомогу для демобілізованих студентів. Планувалися видавництво підручників, книг, журналів, організація їдальні, бібліотеки, робітничого бюро, каси взаємодопомоги, кооператив-

ної крамниці та майстерні, відкриття свого спортивного клубу, надання медико-санітарної допомоги, нарешті, врегулювання квартирного питання. Спілка також турбувався про пільги і стипендії для демобілізованих. Дійсними членами товариства могли бути звільнені з військової служби студенти і вільні слухачі вищих навчальних закладів, призовані за законом 31 січня 1916 р. [26]. Незважаючи на те, що «студентство, [яке] повернулося з армії знаходилося у вкрай бідовому становищі (втратили найкращі роки... скалічені морально і фізично... платні за кілька місяців своєї служби не отримали...)» [28], ті, хто пройшов бойовий шлях, користувалися повагою серед своїх товаришів по навчанню.

Коли в грудні 1917 р. почалася перша українсько-більшовицька війна, університетську молодь охопило патріотичне піднесення, змішане з бажанням покрити себе славою у бою за Батьківщину. 3 (16) січня 1918 р. Мала Рада ухвалила «Закон про створення народного війська», в якому зазначалося, що «для оборони рідного краю від зовнішнього нападу в Українській Народній Республіці запроваджуються народне військо (народна міліція)», а Генеральному секретаріату військових справ доручалося «негайно виробити закон про народну міліцію» [3].

УНР потребувала вояків. Центральна Рада жорстоко поплакала за невчасно виявлену увагу до формування регулярних військових сил. У промові на засіданні Малої Ради М. Порш констатував: «... регулярна армія, у нас, як і в Росії, перебуває у стані повного розкладу, і тому всі надії можна покласти тільки на революційні організації – партизанські загони» [9, с.66].

Ще на 31 грудня 1917 р. було скликано загальні збори студентів Українського народного університету [5], збори студентів-галичан [9], збори студентів-українців з Австро-Угорщини [9, с.55], збори слухачів Українського Народного Університету [9, с.54].

Втім, зібратися 31 грудня і винести постанову із запланованих питань спромоглися лише студенти-українці з Австро-Угорщини. Обміркувавши політичне становище Української Народної Республіки, вони прийняли таку ухвалу зобов'язати всіх українців з Галичини, Буковини та Угорської України, незалежно від того, «... чи вони біженці, чи виселенці, чи бранці, і незалежно від їхніх посад та громадської роботи...», вступати негайно в ряди січових стрільців [9, с.55].

Збори студентів Київського народного університету (КНУУ) для «обговорення сучасного моменту, що вимагає [від нас] негайно стати на сторожі охорону здобутків революції» 31 грудня не відбулися за відсутністю достатньої кількості слухачів. Ініціативна група призначила нові збори на 4 січня 1918 р. [5]. Відсутність слухачів можна пояснити тим, що значна частина студентів КНУУ була поза столицею – вона відбула в регіони на різдвяні канікули, а вихідці зі Східної Галичини, Буковини, Закарпаття фінансово не могли дозволити собі поїхати додому [8, с.359].

3 січня, в день, коли було ухвалено закон про створення народного війська, зібралися на збори студенти-галичани, де обмір-

кували грізне становище та розглянули питання про потребу утворення армії і висловилися за обов'язковий вступ до куреня січових стрільців, створеного із галицьких українців [12].

Обраний для проведення самообілізації Комітет галичан-студентів УНУ прийняв таку ухвалу: уся студентська молодь галицького походження зобов'язана вступити в курінь січових стрільців. Щоб військова служба не перешкодила навчальній праці, Головній тимчасовій галицькій раді доручили подбати про тих товаришів, які можуть опинитися без засобів для існування після демобілізації. Студенти зайняті на важливих потрібних посадах будуть звільнені від служби, однак їх прохання мають розглядатися студентським комітетом. Тим студентам, котрі б не побажали підкоритися ухвалі, погрозували загальнотовариським бойкотом [9, с.61]. Ведучи мову про студентські зібрання січня 1918 р., О. Завальнюк висуває цілком логічне запитання: «Не зрозуміло, чому на збори не були запрошені вихідці із Наддніпрянщини. Чи спрацювала ментальність галицької окремішності, чи то були не афішовані суперечності всередині студентської громади, чи були отримані від командування куреня січових стрільців «вузькі» настанови, що стосувалися лише галицької молоді?» [8, с.360]. Можливо, відповідь криється за тим фактом, що студенти-галичани спочатку не планували створювати свого окремого Студентського куреня, а лише влитися в лави січового стрілецтва, сформованого з галицьких українців [12].

4 січня вже відбулися загальні збори студентів Українського народного університету. Їх результатом стала ухвала: «На час потреби, всі, без винятку, студенти (в тому числі і слухачі обох підготовчих курсів) КНУ вступають протягом 3-х найближчих днів в курінь січових стрільців. Для товаришів, що зараз поза Києвом, час вступу до куреня продовжено до 14 січня. Усі товариші признані лікарською комісією нездібними до строевої служби, займають нестроеві посади при курені (канцеляристи, агітатори). На весь час перебування студентів у війську заняття й іспити в університеті припиняються. Товариші, які не підчиняться постановам зборів, підлягають загальнотовариському бойкоту. Для втілення в життя усіх зазначених постанов, обирається комітет з 5 чоловік» [11].

За даними «Киевланина», на тих зборах були присутніми понад 2000 студентів [9, с.64]. У часопису «Нова Рада» йдеться про те, що одразу після зборів заяви на вступ до куреня січових стрільців подали 800 студентів. Очевидно, що це число перебільшене [8, с.361].

6 січня відбулися «збори всіх студентів-українців» університету св. Володимира [16]. Заклик до негайного запису до куреня січових стрільців, опублікували у часописах українська фракція університету св. Володимира [6] та Студентська фракція У.С.-Р. і У.С.-Д. [16]. Заклик стосувався лише хлопців. Однак, дівчат, які подали свої заяви, також прийняли до куреня [9, с.78]. Їх відокремили від юнацького складу формування, поставивши інші завдання (про які саме не зазначалося). Ними мав опікуватися Центральний комітет партії українських есерів [8, с.362]. Для запису було потрібне посвідчення про приналежність до української

нації. Порука товаришів, особисто відомих комітетові, також була достатньою [9, с. 68].

Отже, українське студентство рішуче приступило до підготовки організації військового захисту УНР. Основою їх діяльності стало створення Студентського куреня Січових стрільців. Високо оцінивши патріотичну ініціативу молоді КНУУ, Військовий секретаріат, Генеральний штаб і командування Київського військового округу, які відповідали за ліквідацію військової загрози зі сходу і формування нових збройних сил, схвалили і підтримали ідею окремої студентської військової одиниці [8, с.361].

Сформований на середину січня 1918 р. Студентський курінь складався лише з добровольців. В.Довбня наголошує, що «... цей військовий підрозділ в організаційному плані не мав ніякого відношення до військового формування Січових Стрільців...» [4, с.28].

Крім студентів УНУ та університету св. Володимира, до куреня увійшли учні старших класів середніх шкіл (гімназій): Кирило-Мефодіївської, гідротехнічної, військової лікарської. Щодо питання про боездатність куреня, то попри його високу ідейну відданість справі відродження української державності, з погляду військового вишколу це була одна з найслабших частин української армії: «... муштрована підготовка цього куреня була примітивною, а щодо бойової – то майже ніякою» [4, с.29].

Військове керівництво усвідомлювало, яким рівнем боездатності володіли студенти, тому спочатку студентський курінь призначався «власиво до охоронної служби в Києві» [4, с.29]. Тим більше, що частина юнаків вже мала попередній досвід міліцейської служби у штабі української студентської міліції [17, с.41].

Очолив курінь кадровий старшина – кіннотник, підсавул Нестор Король. Курінь складався з двох сотень, утім реальною другою сотня знаходилася у стадії формування. Вихователем призначили полковника М. Сварика, командиром першої сотні – О.Омельченка, який у військовий час мав звання підсавула. До складу сотні увійшло 120 студентів і гімназистів [14].

Січовики носили цивільний одяг. Старшини проводили з ними стройові заняття. Вогневої підготовки практично не було [8, с.362].

11 січня 1918 р. було проголошено незалежність УНР, а через три дні Студентський курінь отримав наказ від начальника київської залоги Ю. Капкана виступити на фронт у напрямку Бахмача. Бійцям спішно видали обмундирування і стрілецьку зброю (російські трілінійки) [4, с.28-29].

Першими на фронт під Бахмач вирушили юнаки 1-ї Української військової школи імені Б. Хмельницького. Повернувшись з фронту до Києва, вони застали у своїх казармах сотню студентського куреня. Про наївність і недосвідченість мобілізованого студентства свідчить цікавий випадок, про який згадував колишній юнак школи М. Михайлик: «Студенти, в патріотичнім розпалі, не знаючи тих обставин, що спонукали вчинок школи, тих моральних переживань, які в них довелося перенести юнакам, де міряють нерівні сили, панує хаос, недбалство, зневіра, байдужість з однієї

сторони і злоба, хижість, підступ з другої, – готові були назвати юнаків зрадниками» [14].

В ніч на 15 січня сотня студентського куреня відбула на фронт. На вокзалі їх проводжали рідні і близькі [8, с.363].

Доїхати до Бахмача не вдалося. О 4 год. ранку вона разом з частиною юнацької школи зупинилася на станції Крути, де об'єдналася з Гайдамацьким кошем, що відступив з-під Бахмача [9, с.395]. Посилаючись на керівника фронту, сотника Аверкія Гончаренка, більшість дослідників погоджуються з його даними про те, що кількість студентів становила не більше 115-130 осіб [10, с.18]. Зранку 16 січня українські війська почали готуватися до бою. Студентська сотня була поділена на чотири чоти. Три з них мали зайняти лівий фланг оборони, а четверта захищалася на станції, як резервна. Аверкій Гончаренко, вважав лівий фланг «найменш загрожений противником» [1, с.19].

Зі спогадів учасників бою та ретельного аналізу події дослідниками вдалося вималювати загальну картину бою.

Зранку почався наступ більшовиків. На лівому фланзі наступали матроси-балтійці та сибіряки армії Р. Берзіна. Кулемети студентів та юнаків стріляли дуже влучно. Перехресний вогонь забезпечувала гармата С. Лощенка. Однак, сили «червоних» переважали майже вдвічі. Поступово в оборонців почали закінчуватися набої. Перегріті на морозі кулемети студентів почали швидко псуватися. На станцію наступав панцирник матроса Полупанова, впритул обстрілюючи захисників. У цьому напруженні зв'язковий Валентин Атамановський (студент університету св. Володимира) передав командирю фронту телеграму з відомостями про те, що в тил оборонцям виступив Шевченківський полк з Ніжина. А. Гончаренко, розуміючи критичність ситуації, віддав наказ студентам і юнакам відступати. Станція вже була розділена панцирником. Наказ передали із запізненням. Бронепоезд захисників залишив Крути. Але три студентські чоти обійшли станцію і, скориставшись сутінками, невдовзі приєдналися до ешелону. Одна чота, через втрату орієнтації у нічний час, помилково потрапила на освітлену ст. Крути, на якій вже знаходилися більшовики. Нетверезі матроси захопили молодих бійців у полон разом з пораненим сотником Омельченком. Усього до полону потрапило 36 старшин, студентів і гімназистів. 6 поранених студентів та одного гімназиста було відправлено на лікування до Харкова. Усі вони вижили. 27 полонених студентів та гімназистів, включаючи сотника Омельченка, розстріляли прямо на станції Крути. Більшовики понівечили трупи і скинули їх наступного дня до однієї ями. Згодом місцеві селяни поховали загиблих. Двох старшин більшовики замордували та викинули в районі Ніжина. Їх рештки знайшли лише навесні [8, с.363; 14, с.85-86; 4, с.30-31; 10, с.15-26; 9, с.394-396].

Завдяки мемуарним джерелам і газетним публікаціям упорядник збірника документів і матеріалів «Крути» Я. Гаврилюк, опублікованого у 2008 р., встановив список учасників бою під Крутами: 47 осіб студентського куреня січових стрільців (студенти

університету св. Володимира і КНУУ загалом); 27 гімназистів 2-ї Київської української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства та учні інших київських гімназій і середніх навчальних закладів; 1 лікаря, двох медичних сестер [9, с.164-165]. Встановити точну кількість представників КНУУ з-поміж них немає змоги. За даними Я. Тинченка, студентська сотня втратила в бою 10-12 осіб. Із 37-39 убитих в бою та знищених у полоні бійців студентської сотні, Я. Тинченко встановив кількох студентів українського університету – Олександра Шерстка, Ісидора Пурика, Борозенка-Конончука, Миколу Чижова, Василя Сірика і Оверка Омельченка. Студенти Київського університету св. Володимира Олександр Попович, Володимир Шульгин, Микола Лизогуб, Божко-Божинський, Дмитренко, Андріїв [14, с.86]. Наступні дослідження дали змогу встановити ще кілька прізвищ: Кирило Головащук, Григорович, Андрій Дикий, Кирик і Пірук (можливо, це спотворене прізвище згаданого вже Ісидора Пурика) [9, с.364].

Отже, у бою за ст. Крути полягло не менше як 11-12 студентів українського народного університету. Разом з іншими загиблими студентами і гімназистами йдеться загалом про 28 осіб, зокрема й про 16 упізнаних) їх перепоховали у Києві на Аскольдовій могилі 6 (19) березня 1918 р. після повернення Центральної Ради до Києва [8, с.364].

Українська громадськість по свіжих слідах високо оцінила юнаків, які загинули під Крутами. «Цвіт української інтелігенції, діти, що не вміли стріляти, були послані дезорганізовано українською владою назустріч «озброєним до зубів» большевикам-росіянам... Честь і слава молодим героям, і вічна ганьба тим, хто повинен був не себе, а їх спасти, але не зробив цього...» – йшлося в опублікованому в пресі листі лікаря Сергія Коломійцева, що закликав до збору коштів на пам'ятник загиблим [2, с.31].

Спільною для усіх залишалася повага до виявленого молодими бійцями героїзму і жалість за втратою молодого життя. Тому у траурній процесії, яка йшла від залізничного вокзалу до місця спочинку молодих героїв, взяли участь тисячі цивільних киян, військовики, духовенство, студенти КНУУ та університету св. Володимира, студентський хор, військовий оркестр. Полеглих проводжали голова М.С. Грушевський, представники Центральної Ради, міністри українського уряду. Відбувся траурний мітинг з промовами [8, с.364-365]. Уцілілі бійці першої сотні повернулися до Києва, коли там вже господарювали загони Муравйова. Частина розійшлася по домівках під виглядом демобілізованих вояків російської армії [8, с.366].

Не значна увага дослідників приділена бойовому шляху другої студентської сотні січових стрільців. За формування студентського куреня відповідав сотник С. Довгаль. Також під його командуванням провадилися бої на вулицях Києва з місцевими більшовиками [10, с.45]. Після повернення решти першої сотні з-під Крут обидві сотні було знов об'єднано під командуванням П. Сварика [14, с.58].

26 січня 1918 р. військові частини УНР залишили місто і відступили до містечка Ігнатівка. Тут було проведено реорганізацію українського війська. З усіх решток малочисельних підрозділів

сформували одну військову частину – Окремий Запорізький загін. До нього увійшли залишки особового складу Студентського куреня [2, с.31]. Пізніше студентський курінь разом з регулярним військом Центральної Ради відступив до Житомира брав участь в боях з більшовиками на Поліссі [14, с.58].

З поверненням Центральної Ради до Києва, в КНУУ відновився навчальний процес з 18 березня. А 25 березня Організаційний комітет студентського куреня звернувся до військового міністра О.Т. Жуковського з проханням дозволити ліквідацію куреня [1]. Прохання було задоволено наказом №131 по Головному штабу Військового міністерства УНР про розформування студентського куреня і демобілізацію молоді з усіх військових частин [9, с.120]. Так закінчився бойовий шлях студентського куреня січових стрільців. Окремі студенти продовжували вступати до армії добровольцями, але частіше потрапляли туди через мобілізацію.

Студенти Кам'янець-Подільського державного українського університету (відкритий 22 жовтня 1918 р.) також проявляли високу патріотичну свідомість. У грудні 1918 р. вони ухвалили сформувати студентську сотню для участі у збройному захисті країни. Довести справу до завершення не вдалося через складнощі перемовин з представниками уряду – наприкінці січня 1919 р. державні установи переїздили до Вінниці [8, с.369].

Усвідомлюючи важливість моменту, юнаки К-ПДУУ записувалися добровольцями на фронт. Влітку вони воювали проти частин Червоної армії. Окремі з них – Ю.Приходько, С. Грищенко загинули. Коли на початку червня 1919 р. розгорнулися бої за Кам'янець та його околиці, молодь поспішила поповнити ряди козаків армії УНР [7, с.12].

В травні 1920 р. С. Петлюра, перебуваючи в Кам'янці, прийняв делегацію студентів К-ПДУУ, яка доповіла, що українське студентство готове для праці в державних установах, і у війську [13]. Влітку 1920 р. чимало юнаків, отримавши мандати від Подільської організації Національного союзу і Української студентської громади університету, пішли працювати інформаторами у підрозділі українського війська, зокрема II Подільського корпусу. Восени того ж року мобілізовані студенти воювали в складі Залізної дивізії. Обстоюючи Проскурівський район, вони писали в телеграмі: «Ми на фронті з завистю дивимося на тих, хто зараз має змогу вчитися, але гордимось тим, що укріплюємо залізну стіну, за якою має можливість працювати єдина вища школа на користь українського народу» [7, с.12].

На протязі усього періоду національно-визвольних змагань гострою залишалася проблема прийому до університетів демобілізованих студентів. Вони зверталися з чисельними доповідними записками та проханнями до департаменту вищої школи міністерства народної освіти. Наприклад, в 1918 р. студенти, колишні вільні слухачі, після демобілізації не встигали здати іспити. Вони прохали про переведення їх у дійсні студенти [20].

Особлива комісія із вироблення законопроекту щодо покращення стану воїнів і їх сімей в Україні в червні 1918 р. пропону-

вала приймати вояків студентами навчальних закладів України без обмежень; студентів-воїнів, що втратили документи, приймати «на віру» на той курс, на якому вони навчалися; створити при місцевих спілках офіцерів юридичні бюро, що займалися б пошуком документів про освіту студентів-воїнів; звільнити незможних студентів від платні за навчання [20].

Врешті, в серпні 1918 р. було затверджено правила прийому до вищих шкіл на Україні демобілізованих колишніх студентів, за якими дозволялося поновляти цю категорію молоді без обмежень у ті виші, з яких вони потрапили до війська. При зарахуванні на перший курс перевага надавалася тим особам, які мали посвідчення про участь у битвах, а особливо про поранення та військові нагороди [26].

Ведучи мову про роль студентів у збройній боротьбі та службі в українському війську, неможливо обійти той факт, що не всі вони прагнули потрапити на поле бою. Мріючи про повну вищу освіту, юнаки часто зверталися до військового міністерства з проханням про відтермінування служби у війську [23; 25]. У цьому їм допомагали і керівники університетів. «Прошу Вас, пане міністре увільнити від заклику до зразково-інструкторських частин та окремого Корпусу колишніх старшин російської армії – слухачів підготовчих курсів при Українському Державному Університеті. Курси ці підготовляють українську молодь до вступу в університет і було б дуже бажано не зменшувати числа майбутньої української інтелігенції з вищою освітою. Число їх доходить до 34 душ», – пояснював свою позицію ректор КДУУ Ф. Сушицький в жовтні 1918 р. [19]. Подібні прохання про відстрочки надходили від студентів і керівників фактично усіх діючих вишів [22].

Після того, як визвольні змагання українців потерпіли поразку, студенти-вояки, потрапивши за Збруч разом з українським військом, були інтерновані у польських таборач. Великий осяг документальних джерел засвідчує їх страшні поневіряння на грані героїзму, адже в злидених умовах вони робили усе можливе для того, щоб мати можливість продовжити навчання в університетах Польщі, Чехословаччини, Франції, Німеччини, або хоча б примножувати знання. Так вражає прохання Організації військових, колишніх студентів, інтернованих в таборі Пікульчичах, до колегії професорів УНР про влаштування принаймні одного семестру лекцій з різних дисциплін в одному з таборів поблизу Кракова або Львова, щоб даремно не витратити часу [31].

Інтерновані в таборах студенти об'єднувалися в громади. Вони постійно зверталися до українського уряду в екзилі з проханнями сприяти їх прагненню до навчання в європейській університетах. У першу чергу молодь потребувала грошової допомоги. В меморандумі від 14 грудня 1920 р. українське студентство в м. Ченстохові висунуло ряд пропозицій для задоволення їхніх потреб, і зауважило, що, не чекаючи відповіді на свій меморандум, воно негайно розпочинає самоорганізацію студентів-емігрантів навколо єдиного студентського осередку в Ченстохові – Ради Студентських пред-

ставників К-ПДУУ, яка уповноважується виступати у всіх справах українського студентства в еміграції [29].

Прохання до уряду про допомогу надходили від Української Студентської Громади у Варшаві [30], інтернованих у Сілецькому тaborі [34], м. Пикуличах [32], м. Ченстохові [29].

За даними української студентської громади у Варшаві, у жовтні 1920 р. на території Польщі перебувало майже 1500 українських студентів [35]. Тому призначені урядом у травні 1921 р. 50 стипендій (по 8 000 польських марок щомісячно) для старшин урядовців і козаків колишніх студентів в університетах Кракова, Любліна і Познані аж ніяк не вирішували проблеми [31].

Крім того, студенти-емігранти зіткнулися з проблемою відсутності документів. Ті, хто хотів продовжити навчання, мусили спочатку розшукати свої студентські посвідчення. Іван Огієнко, ректор К-ПДУУ, особисто клопотався перед еміграційним урядом про сприяння видачі посвідчень своїм колишнім студентам [33].

Отже, на хвилі революційного піднесення українські студенти проявили високу громадянську та національну свідомість. З початком військових дій студенти столичних університетів створили власну бойову одиницю і зі зброєю в руках вирушили на фронт. Юнаки виявили мужність і героїзм. Частина з них заплатила своїм життям за свободу УНР. Студенти Кам'янець-Подільського державного українського університету також брали участь у збройному захисті своєї країни, доводячи що українська молодь підтримує національне державотворення, мріє про незалежну мирну Україну.

Опинившись в еміграції, студенти-українці, вчорашні бійці армії УНР, виявили бажання завершити свою освіту в європейських університетах. Згодом вони поповнили ряди української інтелігенції, яка розпоршилась різними країнами.

Список використаних джерел:

1. Генеральному писарю (записка військового міністра О.Жуковського з проханням надсилати йому усі протоколи засідань Ради народних міністрів УНР)(27 березня 1918 р.) // Архівні документи. Центральна Рада, УНР (1917-1918 pp.). – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(03\)27.zukovski.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(03)27.zukovski.php).
2. Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 року / [упорядник І. Іаьенко]. – Дрогобич : Відродження, 1995. – 348 с.
3. Довбня В. Організація та діяльність міліції УНР за часів Української Центральної Ради / В. Довбня, П. Михайленко // Іменем Закону. Тижневик МВС України. – Режим доступу: <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1176278438?type=print>.
4. Довбня В.А. Січові стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917-1920 pp.: організація та правові засади діяльності / В. Довбня ; за наук. ред. проф. П.П. Михайленка. – К. : Текст, 2002. – 220 с.
5. До студентів Українського Народного університету // Народна Воля. – 1918. – 3 січня. – №1. – С.3.
6. До українського студентства // Робітничка газета. – 1918. – № 224. – 10 січня. – С.3.
7. Завальнюк О.М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918-1920 pp.) / О. Завальнюк // Освіта, наука і куль-

- тура на Поділлі : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т.11: Матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». – С.3-19.
8. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) : монографія / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.
 9. Крути. Січень 1918 року : документи. Матеріали. Дослідження. Кіносценарій / [упорядник Ярослав Гаврилюк]. – К. : Просвіта, 2008. – 880 с.
 10. Крути: 29 січня 1918 р. / передмова І. Юхновського ; упорядник О. Бойко. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2007. – 97 с.
 11. Народна воля. – 1918 р. – 6 січня. – №4. – С.3.
 12. Постанова довірочних зборів галичан-студентів Укр Нар У-ту // Нова рада. – 1918. – 6 січня. – №4. – С.3.
 13. Прийом у Головного Отамана // Наш шлях. – 1920. – 6 травня. – № 86. – С.2.
 14. Тинченко Я. Перша Українсько-Більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918) / Я. Тинченко. – Режим доступу: http://vijsko.milua.org/Tinchenko-1UBV_1.htm.
 15. Тинченко Я. Українські збройні сили березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) : наукове видання / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2009. – 480 с.
 16. У Києві // Народна Воля. – 1918. – 6 січня. – №4. – С.3.
 17. Українська Центральна рада. Документи і матеріали : у 2-х т. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. – С. 589.
 18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.2201, оп.1, спр.2, арк.76.
 19. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.10, арк.36.
 20. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.33, арк.36.
 21. Там само.
 22. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.101, арк.43.
 23. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.101, арк.57.
 24. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.101, арк.104-105.
 25. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.350, арк.165.
 26. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.380, арк.4-4е.
 27. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.381, арк.119.
 28. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.381, арк.206.
 29. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.55, арк.1а-2.
 30. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.55, арк.18-21.
 31. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.55, арк.118.
 32. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.55, арк.126.
 33. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.63, арк.3.
 34. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.63, арк.16.
 35. ЦДАВО України, ф.2582, оп.2, спр.63, арк.20.

We study the Ukrainian students in military competition in day state of 1918-1920.

Key words: *students, student battalion riflemen, fighting, patriotism, the Ukrainian People's Republic, emigration.*

Отримано: 19.09.2012